

blik als een collectieve toeschouwer die vooral toevoert. Theater als televisie die radio wil zijn omdat het wezen van de radio (van de stem) zich pas in een ander medium (de theatraliteit) prijsgeeft. Zonder dit mediale supplement geen gevoeligheid voor de essentie: zonder uitgepuurde theatraliteit geen zuiver Stemmen.

Lucas Vandervost neemt inderdaad de tijd om de stem tot Stem te laten worden. Daarom neigen de voortellingen van De Tijd altijd een beetje (soms meer, soms minder) naar declamatie. In de voordracht vindt dit soort van theater zijn nulgraad, waarvan de bestudeerde, ja conceptuele theatraliteit het juist moet redden (moet vandaan houden). Altijd blijft het dansen op de slappe koord die stem-wording van stem-zijn scheidt. Elke voorstelling van De Tijd is als een hoogst kwetsbaar, fragiel lichaam dat maar een miniem duwtje behoeft – een paar momenten van afwezigheid of onoplettendheid – om uit de bocht te gaan.

Impliciet is *Vaders en Zonen* ondanks de strikt persoonlijke teneur van de vertelde herinneringen, een sterk politiek geladen voorstelling. Dit stuk gaat immers over een bijna voorbij Vlaanderen, dat in het individuele geheugen uiteraard altijd ook een quasi-mythische dimensie verkrijgt. Maar toch: het Vlaanderen van de Leuvense stoof, van tegelijk autoritaire en liefhebbende ouders, van volwassen mensen die jarenlang dezelfde gebaren herhaalden – dat katholiek-familialistische Vlaanderen heeft ooit bestaan in een tijd die niet eens zo ver achter ons ligt. Het is een nabij, nog altijd te herinneren Vlaams verleden dat het officiële politieke Vlaanderen blijkbaar zo snel mogelijk voorgoed wil begraven. Want Vlaanderen moet *Flanders* worden, dient te veranderen in een Europees medetoonangevende regio in de sfeer van economie, wetenschap of... kunst.

Tot nader orde schijnt het mij geen puur toeval dat juist meerdere vernieuwende kunstenaars tijdens de afgelopen jaren teruggrepen naar 'het bijna-voorbij Vlaanderen' – naar een Vlaanderen dat ouderwets noch modern wilde wezen en volstond met de trage tijd van het volleerde zwijgen, van tot anonieme vormen gestolde gebaren, van het vertellen ook. Niet dat een Stefaan Hertmans (in *Naar Merelbeke*) of een Arne Sierens dat Vlaanderen ophemelen, laat staan zouden wensen te restaureren. Maar ze willen het ook niet zien vergeten worden in de realisatie van dat paradoxale politieke project waarin 'meer Vlaanderen' synoniem is met 'meer internationale standaarden' (die overigens in meerdere domeinen, het onderwijs voorop, opvallend vaak aan de Nederlandse beleidsvoering worden ontleend). In die zin kan hun literaire of thea-

trale herinneringsarbeid politiek heten. Want het herinneren van een ander Vlaanderen – in naam waarvan overigens tot voor kort door velen meer politieke beslissingsmacht werd opgeëist – doet binnen de huidige Vlaamse beleidscontext kritisch, bijwijlen zelfs subversief aan. En zo ook *Vaders en Zonen*. Contra het politieke streven naar een hypermodern & mondiaal Vlaanderen pleit deze voorstelling voor momenten van stilstand, van bezinning en *aandenken*. Ze stelt een tijd lang in het heden een verleden aanwezig dat althans een zekere Vlaamse elite wil vergeten. En dat zonder nostalgie, zonder de bekende reactionaire bijklank dat het toen-beter-was. In de loop van *Vaders en Zonen* weerklinkt integendeel ongezegd doch almaar harder de met elke herinneringsarbeid verbonden roep om een sociaaliteit die naam waardig. Want daar draaien uiteindelijk haast alle vertelde herinneringen om: wederzijds respect, gelukke communicatie – een communicatie die gelukkig maakt, ook in situaties van conflict of dissensus. *Vaders en Zonen* acteert in alle betekenissen van het woord het gelijk van Walter Benjamin: herinneringen van de kindertijd houden een geluksbelofte in die tot een ander samen-leven dwingt.

Ik luisterde – al kijkend. Na de voorstelling van *Vaders en Zonen* verbaasde ik mij er weer eens over dat De Tijd een van die weinige gezelschappen is die mij haast telkens opnieuw met het 'theatertheater' verzoent. Die hypergeschoolde dictie, dat immer meegaande lichaam, die tot in de kleinste details gecontroleerde bewegingen van vingers of oogleden,... – het kan nog een doel of inzet vinden, het dient nog tot iets! Dat 'iets' valt bijzonder moeilijk te vatten, ook in de voorstellingen van De Tijd. In *Vaders en Zonen* openbaarde het zich in het samengaan van een precies geritmeerd vertellen en een perfect beheerste gestiek. Ik zei het al: deze letterlijk *micrologische theatraliteit* weert elke zweem van dramatiek of overdrijving: geen Grote Gebaren maar afgemeten bewegingen; geen overslaande stemmen maar lichte, zacht gemarkeerde verheffingen. Het van Aby Warburg afkomstige gezegde 'Der liebe Gott steckt im Detail' zou niet misstaan als motto voor het theater van De Tijd.

De Tijd: geen enkel Nederlandstalig gezelschap heeft een trefzekerder naam. Lucas Vandervost neemt zoals gezegd zijn tijd, wat ook nodig is voor *het zichtbaar maken* van de ontelbare details in het acteren of de tekstzegging die een voorstelling als *Vaders en Zonen* schragen. Als zodanig protesteert het werk van De Tijd tevens tegen de steeds toenemende druk van de mediale tijdsbeleving op de podiumkunst – tegen de verwachting van snelle en

blitse, spectaculaire voorstellingen; tegen de eis van een hyperactueel, aan het thans dominante tijdrhythme aangepast toneel; tegen de door niet weinig theater- of dansmakers, vele programmatoeren en talloze toeschouwers onderschreven gedachte dat podiumkunst synoniem is met zoiets als *live television*. Lucas Vandervost kiest consequent voor een vorm – het vertellen – en een encenering die van het theater een uitwijkplaats maakt, een zone waarbinnen een tijd lang een ander ritme dan de maatschappelijk toonaangevende vlugvlugheid bestaansrecht krijgt. Wat men van de afzonderlijke voorstellingen van De Tijd ook moge denken – en ook ik had moeite met sommige ervan –, altijd dwingen ze respect af door de pertinente keuze voor de traagheid van een tot intensieve details gestolde theatraliteit. De Tijd maakt theater zoals Godard films componeert: met een onwrikbare wil om te tonen wat ons gewoonlijk ontgaat, en dat terwijl het ons onbewust op een totale wijze in beslag neemt. In het werk van De Tijd is dat voor alles *le grain de la voix* (R. Barthes), het appel van de menselijke stem, het onbepaalbare van de singulariteit van een lichaam – van het Reële.

Drie stoelen; drie nimmer bij naam genoemde mannen op één rij; drie stemmen: drie lichamen – drie bewonderenswaardige acteurs in een haast perfecte regie van een prachtige 'raamtekst': Wim van der Grijn, Dirk Buyse, Lucas Vandervost. En Paul Pourveur. En niet te vergeten ook de mij onbekende klank- en lichttechnicus, die *Vaders en Zonen* mee maakte tot wat het was: een memorabele voorstelling over een memorabel Vlaanderen.